

УДК 316.614.5-053

УЯВЛЕННЯ СТУДЕНТІВ ПРО СІМ'Ю ЯК КОМПОНЕНТ ЇХНЬОГО ЕМОЦІЙНОГО БЛАГОПОЛУЧЧЯ

Джаббарова Л.В., викладач психології
КЗ «Харківська гуманітарно-педагогічна академія»

У статті здійснено спробу вивчення змісту уявлень про сім'ю як компонент емоційного благополуччя студентів. Проаналізовано важливі аспекти сучасних уявлень про сім'ю в студентів та особливості їхнього емоційного благополуччя.

Ключові слова: емоційне благополуччя, психологічне благополуччя, уявлення, студенти, сім'я, сучасна психологія.

В статтю предпринята попытка изучения содержания представлений о семье как компоненте эмоционального благополучия студентов. Проанализированы важные аспекты современных представлений о семье у студентов и особенности их эмоционального благополучия.

Ключевые слова: эмоциональное благополучие, психологическое благополучие, представления, студенты, семья, современная психология.

Dzhabbarova L.V. APPREHENSIONS IDEAS OF STUDENTS ABOUT THE FAMILY AS PART OF THEIR EMOTIONAL WELL-BEING

The article is an attempt to explore the content of ideas about family, as a component of emotional well-being of students. Important aspects of modern ideas about the family of the students, and especially their emotional well-being were analyzed.

Key words: emotional well-being, psychological well-being, understanding, students, family, modern psychology.

Постановка проблеми. Вивчення стану благополуччя особистості поступово входить у коло інтересів сучасної науки. У цьому випадку психологічне благополуччя визначається як базовий суб'єктивний конструкт, відбиває сприйняття й оцінку свого функціонування з точки зору вершини потенційних можливостей людини. Такий розгляд терміна вказує на високу роль ціннісних і смислових орієнтацій особистості у визначенні власного благополуччя (або неблагополуччя). Вивчення позитивного функціонування людини є характерною рисою сучасної психології.

У статті здійснена спроба вивчення змісту уявлень про сім'ю як компонент емоційного благополуччя в студентів в особливий період – в умовах демократизації суспільства й високого рівня соціальної нестабільності. У змінюваному житті на уламках традиційної системи цінностей молодь створює нові пріоритети, що знаходить віддзеркалення й у змісті її уявлень про сім'ю як стійку й визначну одиницю в ієрархії життєвих цінностей (В.С. Собкін, М.І. Кузнецов) [1, с. 163].

Сьогодні в Україні склалася нова культурно-історична ситуація, тому що було зруйноване соціально-однорідне й захищене середовище. Сучасне суспільство характеризується різким соціальним розшаруванням, відчуженням людей один від одного. Люди живуть у світі психічної та фізичної

небезпеки з високою мірою соціальної незахищеності й економічної нестабільності, у суспільстві, де відсутнє впливове інтелектуально-моральне середовище.

Усе це викликає дезорієнтацію сучасного суспільства та зміни в ньому. Ці зміни можуть відбиватися в уявленнях сучасних людей. Соціальні уявлення є системою понять, ідей, цінностей, образів, тверджень і пояснень, що мають соціальне походження й беруть свій початок у повсякденній міжособистісній комунікації (С. Московічі, Д. Жоделе, В. Дуаз, І.Б. Бовіна).

В останні роки з'явилися дослідження, які стосуються образу сім'ї, дитини, чоловіка й жінки та шлюбного партнера (Т.В. Андрєєва, В.М. Дружинін, С.В. Ковальов, Н.Л. Москвічева, М.В. Селіванова, В.Л. Ситніков, М.В. Терещенко, Л.Б. Шнейдер та інші).

Проведенні дослідження показують помилковість широко розповсюдженої думки, що уявлення індивіда про ту чи іншу ситуацію формуються в той момент, коли людина зіштовхується з нею. Навпаки, уже існуючий в індивіда до моменту зустрічі з такою ситуацією сценарій її розвитку багато в чому визначає, як він її сприйме [10, с. 67].

Мета статті – розглянути сучасні уявлення студентів про сім'ю як показник їхнього емоційного благополуччя.

Виклад основного матеріалу. Вивчення уявлень як компонента емоційного

благополуччя сучасної молоді про майбутню родину найбільш актуальне у зв'язку з тим, що саме студенти є найбільш чуйними до соціальних змін у суспільстві (Е.П. Авдуєвська, В.С. Собкін, П.С. Писарський) [2, с. 97], а також тому, що в сім'ї розгортається процес соціалізації людини, і будь-які, навіть не явно виражені, зміни цього інституту свідчать про зміни в інших сферах життя, держави, суспільства.

Актуальність дослідження обумовлена необхідністю вивчення стану масової свідомості в швидко змінюваному світі. Вивчення уявлень про сім'ю як компонент емоційного благополуччя набуває особливого значення в період ускладнення громадського життя, яке проявляється в прискоренні соціальних змін. Зміст уявлень дозволяє зрозуміти, як співвідносяться знання про світ зі змінами в ньому. Уявлення орієнтують людей у соціальному світі, допомагають пристосуватися до змін та організують їх поведінку.

Е. Еріксон виділив чотири умови, що забезпечують емоційне благополуччя: добре розвинене почуття індивідуальності, вміння спілкуватися, вміння створювати близькі стосунки, вміння виявляти активність [11, с. 114].

Важливим показником емоційного благополуччя є вміння створювати близькі стосунки з іншими людьми, між подружжям, друзями, родичами, сусідами, колегами по роботі. Ці вміння значною мірою залежать від тих уявлень, які має людина. Близькі стосунки базуються на симпатії, дружбі й любові між людьми. Вони інтегрують (об'єднують) у собі емоційні, інтелектуальні, соціальні й духовні почуття. Психічно здорові люди дружелюбно ставляться до оточуючих, вони чуйні й доброзичливі та вправі розраховувати на таке ж ставлення до себе з боку оточення. Це додає їм упевненості та дає підставу вважати себе частиною суспільства [11, с. 98].

Грунтуючись на наявних підходах, що описують емоційне благополуччя, можна дійти висновку, що емоційне благополуччя є багатовимірним явищем, визначальним емоційне самопочуття. Воно також є показником успішності регуляції емоційної сфери особистості й має нерозривний зв'язок із психологічним благополуччям людини.

Різні чинники як зовнішнього, так і внутрішнього походження можуть безпосередньо впливати на ступінь емоційного благополуччя в студентів. Деякі з детермінант емоційного благополуччя не мають безпосереднього зв'язку зі студентським середовищем. До них можна віднести стан здоров'я й загальне самопочуття, його сімейну ситуацію, благополуччя родини та, як на-

слідок, створені певні уявлення про сім'ю, матеріальний достаток батьків, статус сім'ї в суспільстві. На емоційне благополуччя студента можуть впливати також і обстановка в місті, країні [12, с. 100].

Емоційне благополуччя може бути визначене стосовно студентів як стійке емоційно-позитивне самопочуття в освітньому закладі, який є основою їхніх вікових соціальних потреб.

Емоційне благополуччя студентів традиційно визначається як сукупність трьох складових:

- 1) позитивні самосприйняття, самооцінка та ставлення до себе;
- 2) успішність у навчальній діяльності;
- 3) успішність і благополуччя у сфері взаємин і спілкування як із однолітками, так і з педагогічним складом освітньої організації.

Такі фактори, як загальний емоційний стан студента в освітній організації, його задоволеність від процесу навчальної діяльності, здатність до досягнення успіху, імовірність позитивних результатів навчання, ставлення студента до ситуації перевірки його знань, очікування оцінки з боку значущих інших, самовідчуття й самооцінка, задоволеність адміністрацією освітньої установи, задоволеність стосунками з педагогами, загальний фон відносин із дорослими у ВНЗ, задоволеність відносинами з однолітками, визначають самопочуття в освітній організації. Зовнішні обставини певним чином оцінюються студентами й переживаються у внутрішньому плані у вигляді станів, відчуттів, відносин.

Грунтуючись на сказаному вище, можна зробити висновок, що під емоційним благополуччям студента розуміється таке емоційно-позитивне відчуття, яке бере за основу задоволення основних соціальних потреб і яке є стійким у часовій перспективі.

Ми погоджуємося з думкою Л.В. Кулікова, що благополуччя завжди є суб'єктивним, складається з двох компонентів: когнітивного (уявлення про окремі сторони свого життя) та емоційного (домінуючий чуттєвий тон відносин до цих сторін) [3, с. 54].

На думку О.Г. Асмолова, підготовка молоді до сімейного життя поряд із формуванням морального світу особистості допускає й «формування особливої системи уявлень про себе як про людину певної статі, яка включає специфічні потреби, мотиви, ціннісні орієнтації, ставлення до представників іншої статі й відповідні до цих утворень форми поведінки» [6, с. 79].

У проведеному нами дослідженні взяли участь студенти Харківської гуманітар-

но-педагогічної академії. Усього в експерименті взяли участь 90 осіб.

Основні завдання цього дослідження такі:

- 1) вивчити уявлення студентів про їхню майбутню родину;
- 2) визначити й порівняти зміст уявлень про сім'ю в різних за статтю групах студентів;
- 3) визначити емоційне благополуччя студентів;
- 4) вивчити зв'язок між емоційним благополуччям студентів і їх уявлень про сім'ю.

Під час проведення дослідження були використані такі психодіагностичні методики: «Рольові очікування й домагання в шлюбі» Н.С. Волкової, Г.С. Трапезнікової; «Вимірювання установок у сімейній парі» Ю.Є. Аleshіної, Л.Я. Гозмана, К.М. Дубовської; проєктивний твір на теми «Моя батьківщина», «Шкала суб'єктивного благополуччя» М.В. Соколової; «Орієнтовна оцінка емоційного благополуччя».

Для виявлення значущості розходжень був використаний метод математичної статистики Стюдента.

Шляхом анкетного опитування виявлялися уявлення про сім'ю: можливість і наявність досвіду дошлюбних сексуальних стосунків; ставлення до вибору шлюбного партнера й очікуваних моделей шлюбно-сімейних відносин; ставлення до освітнього, матеріального рівня шлюбного партнера; основні мотиви взяття шлюбу; сфера дитячо-батьківських стосунків (запланована кількість дітей, стиль сімейного виховання); характер шлюбно-сімейних стосунків у батьківській родині респондента тощо.

Були отримані такі результати.

У досліджуваній молоді виявлена зацікавленість питанням планування своєї майбутньої родини. Студенти займають активну позицію в цьому питанні, що може бути пов'язано з однією з важливих психологічних характеристик представників цієї групи – пошуком значущого іншого. У цілому можна говорити про те, що досліджувана молодь вважає сімейне життя значущою цінністю майбутнього.

Уявлення про сім'ю в дівчат більш структуровані порівняно з хлопцями.

У досліджуваній молоді була виявлена егоцентрично-споживча установка у сфері сімейних відносин, тобто шлюбному партнеру висувуються більш високі вимоги, ніж собі. Така рольова установка описується судженням «брати більше, ніж віддавати».

Отримані дані говорять про те, що досліджена молодь надає велике значення емоційно-психотерапевтичній функції родини. Студенти фактично однаковою мірою очікують і демонструють власне прагнення

в наданні моральної й емоційної підтримки членам родини.

Сучасна молодь велике значення надає зовнішній соціальній активності (професійній, суспільній). Студенти і самі орієнтовані, і від партнера очікують активної позиції в цьому питанні. Що стосується дівчат, то вони очікують від партнера й демонструють виразність власних професійних потреб, а от більшість юнаків не хотіли б бачити партнера, який займає активну позицію, а самі демонструють виразність власних професійних потреб.

Цікаво, що в господарсько-побутовій сфері студенти хоча й очікують від партнера активної позиції в рішенні побутових питань, проте своєї участі в цьому не заперечують. Дівчата та хлопці орієнтовані на спільну участь партнерів у домашньому господарстві.

Інтимно-сексуальній сфері велике значення надають студенти, вони вважають сексуальну гармонію важливою умовою подружнього щастя в шлюбі. Юнаки надають більше значення цій сфері, ніж дівчата.

Як виявилось, студенти орієнтовані на особистісну ідентифікацію зі шлюбним партнером.

Більшість досліджуваних студентів велике значення надає батьківським обов'язкам. Вони розглядають батьківство як одну з основних цінностей, навколо якої концентрується життя сім'ї. Цікавим є те, що юнаки більшою мірою орієнтовані на активну участь у вихованні дітей, ніж дівчата.

Не можна не підкреслити той факт, що молодь демонструє досить лояльне ставлення до розлучення. Цікаво, що дівчата мають більш лояльне ставлення до цього процесу, ніж юнаки.

Оскільки уявлення про шлюб невідривно пов'язані з уявленнями стосовно шлюбного партнера, у ході дослідження були отримані такі результати.

Досить велике значення респонденти надають освітньому рівню шлюбного партнера. Більшість хлопців і дівчат вважають, що партнер повинен мати рівний із ними освітній статус. Що стосується матеріального статусу, то дівчата хотіли б бачити свого партнера більш забезпеченим, ніж вони самі, а хлопці говорять про те, що для них матеріальний статус партнерки не має значення.

Дослідження підтвердило той факт, що на зміну офіційно зареєстрованому шлюбу приходять «проміжний» шлюб. Таку форму шлюбно-сімейних відносин вважають прийнятною більшість досліджуваних.

Що ж стосується репродуктивних установок дослідженої вибірки, то тут не може

не турбувати збільшення кількості й розширення укладу так званої бездітної родини або малодітної подружньої родини. Більшість респондентів хочуть мати одного, максимум двох дітей. Справа в тому, що найбільший вплив на характер репродуктивних установок цього покоління, безсумнівно, робить прасім'я. Нині батьки утримуються від багатодітності й паралельно формують і прямо, і побічно в сучасних хлопців і дівчат уявлення про те, що діти є перешкодою в боротьбі за життєвий успіх, досягнення й самореалізацію.

Більшість респондентів досліджуваної вибірки вважають, що в їхній майбутній родині ролі й функції перерозподілятимуться залежно від обставин. Цей факт підтверджує тенденцію до егалітарної форми сім'ї.

Нав'язлива «сексуалізація», яку ми спостерігаємо в останні роки, не могла не віддзеркалитися в уявленнях молоді: усі респонденти вважають, що дошлюбні сексуальні стосунки не лише можливі, а й необхідні. Цікаво, що такий показник залишається високим у всіх групах і не залежить від статі.

Сім'я та її емоційна основа – кохання, як і раніше, цінуються молоддю. Це підтверджують дані нашого дослідження. Більшість респондентів основним мотивом вступу до шлюбу вважають кохання. Проте ці уявлення стосуються тільки мотивації шлюбного вибору та незначною мірою зачіпають саме сімейне життя, яке хлопцями (більше) і дівчатами (менше) інтерпретується вже в більш матеріальному плані. Буває і так, що в їх уявленнях духовне й матеріальне починає розділятися, а любов і шлюб виразно протиставляються, що врешті-решт призводить до спроб будувати своє сімейне щастя винятково на об'єктивній основі, залишаючи все суб'єктивне життя «для душі» за межами шлюбу. Це може бути тривожним сигналом, який вчасно потрібно коректувати.

Необхідно підкреслити той факт, що уявлення дослідженої молоді про родину більшою мірою пов'язані з психологічними аспектами родинного життя, ніж із соціально-побутовою її спрямованістю.

Важливо підкреслити той факт, що студенти орієнтовані на споживчі тенденції стосовно родини й шлюбного партнера. Така егоцентрично споживча установка може в майбутньому призводити до підвищення конфліктності та зниження задоволеності сімейним життям. Такі установки потрібно своєчасно діагностувати й коректувати.

Також необхідно звернути увагу на один важливий момент, який був виявлений у ході дослідження, зокрема на проблему

«кохання проти шлюбу». На жаль, у свідомості людей досить міцно укорінилася невірна по суті думка про те, що час неминує вбиває найніжніші почуття.

Рівень психологічного благополуччя досліджуваних студентів відповідає середній нормі за всіма показниками, крім задоволеності стосунками, зокрема досліджувані відчувають брак теплих, позитивних стосунків з оточуючими, недостатню здатність виявляти піклування про інших.

Згідно з результатами нашого дослідження високий рівень психологічного благополуччя мають тільки 16% респондентів, 32% мають низький рівень емоційного благополуччя, інші (52%) характеризуються середнім рівнем.

Випробовувані з низьким рівнем психологічного благополуччя в усіх сферах позитивного функціонування не мають високих показників за винятком сфери особистісного зростання, де 13% респондентів мають високий рівень відчуття безперервного розвитку й самореалізації. Низькі значення за цими шкалами свідчать про те, що респонденти мають лише обмежене число довірливих відносин з оточуючими, їм складно бути відкритими, проявляти теплоту й піклуватися про інших. У міжособистісних відносинах, як правило, не бажають йти на компроміси для підтримки важливих зв'язків з оточуючими. Відчувають складнощі в організації повсякденної діяльності, часто відчувають себе нездатними змінити обставини, що склалися. Вони мають мало цілей і намірів в житті, у них відсутнє почуття спрямованості, вони не знаходять цілі у своєму минулому, не мають перспектив або переконань, що визначають сенс життя. Часто виявляють невдоволення собою, відчувають занепокоєння з приводу деяких особистих якостей, бажають бути не тими, ким є.

Більшість складових психологічного благополуччя пов'язана з позитивними проявами ставлення студентів до інших людей:

- низький рівень ворожості притаманний особам із високим рівнем задоволеності стосунками, управлінням середовищем, осмисленістю життя, самосприйняттям і загальним високим рівнем психологічного благополуччя;

- здатність до співчуття та дієвої емпатії притаманна студентам із високим рівнем психологічного благополуччя за параметром «позитивні стосунки»;

- несхильність до маніпуляцій притаманна студентам із високою суб'єктивною задоволеністю стосунками й осмисленістю життя.

Певні складові психологічного благополуччя виявилися, навпаки, пов'язаними з

негативними проявами ставлення до інших людей. Було визначено, що високий рівень автономії пов'язаний із цинізмом і нездатністю до емоційної й дієвої емпатії, відчуття невпинного особистісного зростання.

Висновки. Отримані в ході дослідження результати розкривають важливі аспекти процесу переосмислення орієнтирів розвитку родини окремої людини й суспільства загалом. Незважаючи на те, що уявлення про ситуацію й поведінку в реальному житті – необхідні величини (С. Московіті) ці дані є необхідним вкладом у розробку принципальних напрямів сучасної педагогічної діяльності у сфері сімейної проблематики.

У сучасних умовах тотальних соціальних змін, соціального прогресу й демократизації відносин як ніколи актуальною стає психолого-педагогічна проблема формування й розвитку ціннісно-орієнтаційної системи уявлень особистості про сім'ю в студентів, тому що саме цей період розвитку людини характеризується необхідністю осмислення отриманого соціального й інтимного досвіду. У сучасних навчальних закладах не вважають за потрібне готувати молодь до сімейного життя. Тому молоде покоління готує до цього важливого моменту вулиця, засоби масової інформації, приклади друзів, література тощо. Так і формуються в молоді шлюбно-сімейні уявлення, часто неадекватні. Не важко здогадатися, до чого в майбутньому можуть призвести ці неадекватні уявлення.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Андреева Т.В. Психология современной семьи / Т.В. Андреева. – СПб. : Речь, 2005. – 435 с.
2. Андреева Т.В. Семейная психология / Т.В. Андреева. – Санкт-Петербург : Речь, 2005. – 244 с.
3. Бурлачук Л.Ф. Словарь-справочник по психологической диагностике / Л.Ф. Бурлачук, С.М. Морозов. – К. : Наукова думка, 1986. – 214 с.
4. Гаврилова А.Н. Психология семьи / А.Н. Гаврилова. – М. : Изд-во Института психотерапии, 2002. – 197 с.
5. Гозман Л.Я. Социально-психологические исследования семьи: проблемы и перспективы / Л.Я. Гозман, Ю.Е. Альошина // Вестник МГУ. 1985. – № 4. – С. 57–67.
6. Карабанова О.А. Психология семейных отношений / О.А. Карабанова. – М. : Гардарики, 2006. – 310 с.
7. Ковалев С.В. Психология семейных отношений / С.В. Ковалев. – М. : Педагогика, 1987. – 160 с.
8. Ковалев С.В. Психология современной семьи / С.В. Ковалев. – М. : Просвещение, 1998. – 208 с.
9. Левицкий В.М. Психология семейных отношений / В.М. Левицкий. – К. : Фенікс, 1991. – 198 с.
10. Хухлаева О.В. Психология развития: молодость, зрелость, старость / О.В. Хухлаева. – М. : Академия, 2006. – 208 с.
11. Шевеленкова Т.Д. Психологическое благополучие личности (обзор основных концепций и методика исследования) / Т.Д. Шевеленкова, П.П. Фесенко // Психологическая диагностика. – 2005. – № 3. – С. 95–123.
12. Ryff C.D. Psychological well-being in adult life / C.D. Ryff // Current Direction in Psychological Science. – 1995. – № 4. – P. 99–104.